

УДК 338.242.4:338.439.5

А. М. Прилуцький,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
готельно-ресторанної справи та туризму, Вінницький національний аграрний університет

РЕГУЛЯТИВНА РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ПОСИЛЕННІ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО РИНКУ

A. Prylutskyi,
Ph. D. in Economics, associate Professor in the Department of Management foreign trade activities, hotel and restaurant business and tourism, Vinnytsia National Agrarian University

THE REGULATORY ROLE OF THE STATE IN STRENGTHENING OF AGRICULTURAL MARKET

До останнього часу на макрорівні переважив ринковий механізм регулювання аграрних відносин. Держава управляла цим процесом опосередковано, через регулюючу функцію, встановлюючи правові й економічні параметри, і безпосередньо — державним сектором економіки. Але таке регулювання не задовольнило потреб розширеного відтворення, негативні явища аграрного ринку поки що гальмують соціально-економічний розвиток.

Слід зазначити, що рівновага між ринковим і державним регулюванням аграрного ринку забезпечується інституційним середовищем, відповідно до якого аграрний ринок як особлива інституційна структура не в змозі повною мірою регулювати діяльність суб'єктів сільськогосподарських підприємств без взаємодії із державою, тобто без ефективного інституційно-правового поля, без правової, культурної, соціальної підсистем ринкового середовища.

Отже, безперечним є те, що регулювання аграрного ринку тісно пов'язане із встановленими правилами гри та інститутами, що їх реалізують. Саме державі відводиться ця основна роль.

Until recently on macrolevel carried market mechanism of regulation of agrarian relations. The state managed the process indirectly through regulatory function, establishing the legal and economic parameters, and directly — the state sector. But this regulation did not satisfy the needs of expanded reproduction, the negative effects of the agricultural market is still hindering social and economic development.

It should be noted that the balance between market and state regulation of the agricultural market provided institutional environment under which the agricultural market as a special institutional framework is not able to fully regulate the activities of agricultural enterprises without interaction with the state, that is, without an effective institutional and legal framework, without legal, cultural, social subsystems market environment.

Consequently, it is indisputable that regulation of the agricultural market is closely linked with the established rules of the game and the institutions that implement them. And therefore — the state is given the main role.

Ключові слова: державне регулювання, аграрний ринок, механізм реалізації, регулювання аграрних відносин, аграрна стратегія, принципи державного регулювання аграрного сектору, співвідношення між ринковим механізмом і державним регулюванням, інноваційне підприємництво.

Key words: government regulation, agricultural market mechanisms, regulation of agrarian relations, agricultural strategy, principles of state regulation of the agricultural sector, the ratio between market mechanisms and government regulation, innovative business.

ПОСТАНОВКА

ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Державне регулювання аграрного ринку є об'єктивною необхідністю. Воно спирається на складний механізм, який включає інструменти

впливу на прибуток виробників і доходи споживачів, структуру виробництва сільськогосподарської продукції та її відповідність задоволенню потреб населення в якісних продуктах харчування. Сьогодні відсутня єдина мето-

дологічна основа державного регулювання економіки, в тому числі й аграрного ринку. В кожній країні політика державного регулювання аграрного ринку має специфічні особливості. В Україні держава починає здійснювати перші реальні кроки з регулювання аграрного ринку, проте їм не вистачає достатнього рівня наукового обґрунтування, завершеності та комплексності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам визначення ролі та місця держави у регулюванні аграрного ринку приділяли увагу у своїх наукових працях такі учені, як Г.М. Калетнік, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак, О.Г. Шпикуляк, Б.Й. Пасхавер та інші. Але в сучасних умовах невизначеності стратегічного бачення та подальшого розвитку аграрного сектора економіки та постійних змін законодавства, виникає необхідність подальшого обґрунтування теоретичних засад впливу держави на формування і функціонування аграрного ринку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження регулятивної ролі держави, її місця та методів впливу щодо сприяння посиленню розвитку аграрного ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Політика державного регулювання аграрного ринку в Україні повинна передбачити оптимальне поєднання вільних ринкових відносин із втручанням держави у сферу сільського господарства. Механізм реалізації заходів державного регулювання аграрних відносин повинен базуватися на основоположних принципах, які також є і складовим елементом політики державного регулювання аграрного ринку.

На думку М. Латиніна, основними принципами державного регулювання розвитку аграрного ринку мають бути:

— пріоритетність та аграрний протекціонізм. Пріоритетність означає виділення основних соціально-економічних проблем розвитку країни, на вирішення яких державі слід зосередити зусилля, зокрема на визначенні аграрного ринку як пріоритетного ринку економіки. Аграрний протекціонізм передбачає активне відстоювання інтересів аграрного ринку як усередині країни, так і за її межами;

— системність і комплексність. Системність означає те, що вплив держави повинен мати си-

стемний характер, а комплексність — необхідність використання державою всього арсеналу засобів та інструментів підтримки аграрного ринку, що є в її розпорядженні;

— передбачуваність і прозорість. Передбачуваність означає відповідність регулювання аграрного ринку цілям державної аграрної політики, а також планом з підготовки проектів регуляторних актів, що дає змогу суб'єктам сільськогосподарських підприємств планувати свою діяльність щодо прозорості, то тут має бути наявною і загальнодоступною повна інформація про законодавчі та інші регуляторні акти, порядок їх виконання, роботу органів, які забезпечують цей процес;

— зрозумілість та ефективність. Зрозумілість полягає в тому, що регуляторні акти мають бути простими за змістом, не містити положень, що допускають двозначні тлумачення. Принцип ефективності полягає в аналізі вигод від регуляторного акта, в дослідженні того, чи обґрунтованими є витрачені суб'єктами сільськогосподарської діяльності, громадянами та державою кошти і чи є найефективнішими регуляторний акт з усіх можливих альтернатив досягнення поставленої мети;

— екологічна доцільність, що означає екологічний вимір державної регуляторної політики, тобто складовою державної регуляторної політики має бути стимулювання виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції [1].

Державне регулювання аграрного ринку визначає аграрну стратегію та формує її цілі і принципи. Саме вона встановлює основні положення дій держави в аграрній сфері в контексті вирішення таких питань, як: власність на засоби виробництва і землю; підвищення ефективності виробництва; забезпечення продовольчої безпеки; зростання доходів жителів села, охорона навколишнього середовища, збільшення виробництва та споживання продуктів харчування.

Отже, вченими пропонується достатньо розгалужена класифікація принципів державного регулювання аграрного ринку. Узагальнюючи вищенаведені підходи щодо основних принципів державного регулювання аграрного ринку, сформулюємо власне їх бачення (рис. 1).

Парадокс такого регулювання в тому, що, економічна теорія так і не змогла чітко встановити межі поняття та сутність поняття "державне регулювання", визначити його зміст і структуру як своєрідної сфери діяльності. Перш за все потрібно ретельно окреслити співвідношення між ринковими і державними механіз-

мами впливу на аграрний сектор та характером цього впливу.

Із вищенаведеного сформуємо алгоритм ринкового регулювання суб'єктів аграрного ринку (рис. 2).

Регулювання аграрного ринку в Україні реалізується на основі системи державних інститутів, що впливають разом з ринковим механізмом на аграрний ринок.

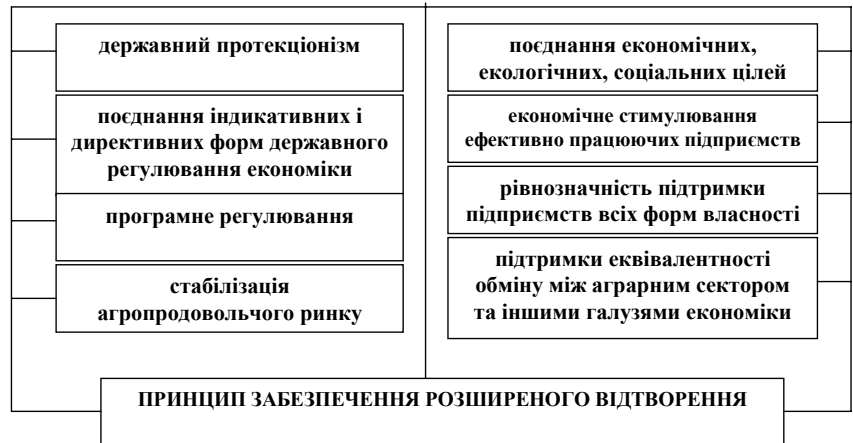
Ці особливості пов'язані з характером виробництва, специфікою формування попиту і пропозиції на окремих ринках сільськогосподарської сировини та продовольства. Обсяг продукції, який надходить у сферу товарного обігу, зменшується на величину внутрішнього споживання та відтворення; частина пропонованої продукції виробляється безперебійно, а частина сезонно, що зумовлює необхідність забезпечення рівномірної пропозиції шляхом створення запасів харчових продуктів.

Аграрний ринок вимагає таких механізмів та інституцій, які урегулюють процеси відносин між економічними агентами.

Ринковий механізм господарювання щодо аграрного сектору виступає складовою господарського механізму, який діє на мікро-, мезо- та макрорівні. Інституції і механізми регулювання аграрного ринку відіграють системоутворюючу роль у його розвитку.

Крім того, аграрний сектор — це не тільки виробництво, але й середовище існування значної частини населення. Рівень сільськогосподарського виробництва безпосередньо впливає на стан продовольчої безпеки країни. Сільське

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Рис. 1. Принципи державного регулювання аграрного сектору економіки

господарство є відносно статичною галуззю, повільніше, ніж інші пристосовується до мінливих економічних і технологічних умов. Тому аграрний сектор України традиційно займає особливе місце серед інших галузей національного господарства, що вимагає створення додаткових інститутів впливу. Інституціональна система є базисом регулювання аграрного ринку, тому, на думку вітчизняних економістів Г.М. Калетніка, О.Г. Шпикуляка, серед компонентів ринкової перебудови одне з визначальних місць належить інституціям і механізмам регуляторної політики. Вітчизняне сільське господарство сучасного періоду характеризується низьким рівнем ефективності, якщо розглядати його результативність у площині обсягів виробництва і прибутковості, а такий аспект проблем лежить безпосередньо у площині регуляторної політики щодо ринку. Проблемність цього питання очевидна, тому адекватна оцінка інститутів і механізмів регулюван-

Рис. 2. Алгоритм ринкового регулювання суб'єктів аграрного ринку

ня аграрного ринку необхідна як з теоретичної, так і практичної точки зору [2, с. 35].

Інституціональна теорія економіки розглядає регулювання державою ринкових процесів як одну із головних передумов ефективності аграрного ринку. Держава має забезпечити сприяння оптимізації вигід і витрат суб'єктів аграрного ринку, тобто створити інституційні стимули — "правила гри", які заохочують сільськогосподарського виробника продукувати необхідні суспільству блага, забезпечуючи добробут нації. Тому завдання держави, у сенсі формування економічних ефектів, сприяти оптимізації вигід і витрат агентів аграрного ринку, виходячи з їхніх інтересів. Зважаючи на викладене вище, можна погодитись із думкою, що державне регулювання економіки та антимонополістичні заходи належать до найважливіших галузей економічної політики, які впливають практично на всі аспекти нашого життя, починаючи від споживання харчових продуктів і закінчуючи цінами, які ми сплачуємо [3, с. 35]. Регулювання й інституціональна система суспільства всеохоплююче впливають на економіку, ринкові відносини, а ринок у свою чергу впливає на них.

У вітчизняній економічній науці подано аналіз змін в аграрному секторі економіки та перетворення державного регулювання в державах з ринковою системою та зазначено, що змінилися та зросли такі основні функції держави: прямий контроль за економічною діяльністю, реалізація соціальної функції, забезпечення визначеного суспільними потребами рівня громадського (колективного) споживання, управління державним виробництвом.

Сучасна практика регулювання аграрного ринку представляє собою органічну взаємодію різноманітних інституцій, вплив яких на діяльність домінуючих ринкових структур має системний характер. З теоретичної точки зору цей вплив можна розмежувати за структурно-функціональним підходом, виділити основні елементи механізмів, які створюють певні межі на шляху формування та розвитку агроінноваційних структур із широким спектром їхніх функцій і типів — наукові парки, технопарки, технополіси та ін. Ці утворення формують інноваційну інфраструктуру — сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих підприємств, установ, організацій, необхідних для ефективного здійснення інноваційної діяльності та реалізації нововведень в аграрній сфері. Україна, насамперед, має запозичити досвід розвинених країн світу, де підтримка інноваційної інфра-

структури аграрного ринку є підґрунтям для розвитку інноваційного підприємництва.

Інноваційне підприємництво — це засіб досягнення рентної мети, чинник економічної стабільності та зростання сільськогосподарських підприємств, оскільки інновації орієнтовані на задоволення ринкового попиту, конкретних запитів споживачів. Але інноваційне підприємництво в аграрній сфері потребує активної підтримки та стимулювання розвитку з боку держави з огляду на невизначеність кінцевих результатів більшості фундаментальних досліджень розвитку підприємництва в аграрній сфері; недостатність стимулів з боку сільськогосподарського бізнесу до проведення науково-технічних досліджень у сфері агроєкології, сільського господарства тощо, результати яких дають в основному соціальний, а не економічний ефект; недостатній розвиток на аграрному ринку економічної конкуренції та існуючий монополізм в науково-технічній сфері, що обмежує ринок інноваційної сільськогосподарської продукції.

Активізація інноваційного підприємництва залежить від того, наскільки ефективно задіяні економічні стимули та сформована на їх основі система економічного стимулювання, матеріальної і моральної заінтересованості, через яку, власне, й відбувається прояв та реалізація інтересів сільськогосподарського суб'єкта. Аграрні ринки зумовлюють, передусім, значне посилення ролі системи економічного стимулювання в розвитку різноманітних форм і видів підприємницької діяльності. Актуальність розгляду системи стимулів інноваційної активності зумовлена також необхідністю переорієнтації вітчизняної економіки у напрямі інноваційного поступу як одного із стратегічних напрямів розвитку національної економіки. Це змушує самостійних сільськогосподарських суб'єктів, що конкурують між собою, змінювати стереотипи своєї поведінки у сфері інноваційної діяльності.

Для стимулювання розвитку підприємницького середовища в аграрній сфері, сприятливого для інновацій, потрібно не лише активно використовувати спонукальні мотиви до нововведень, але й створювати належну ринкову інфраструктуру інноваційного розвитку та інформатизації аграрних інституцій. Більше того, за наявності необхідного науково-технічного потенціалу соціально-економічні чинники у вигляді ринкової інноваційної інфраструктури набувають вирішального значення в розгортанні інноваційної підприємницької діяльності аграрного ринку.

В аграрному ринку України інноваційна інфраструктура лише набуває необхідних форм, окремі складові знаходяться в процесі формування, деякі ще відсутні. Тому формування й розвиток єдиної та скоординованої, що враховує особливості сільськогосподарського виробництва, інноваційної інфраструктури сьогодні є дуже важливим завданням на шляху формування умов для створення інновацій, використання нововведень, посилення інноваційної підприємницької діяльності, забезпечення стійкості сільськогосподарських підприємств, аграрного ринку в цілому.

Усвідомлення важливості розвитку інноваційної інфраструктури в аграрній сфері зумовлено такими причинами:

- глибокими структурними перетвореннями аграрного ринку;

- високим ступенем зношеності основних фондів, перш за все техніко-технологічне оснащення аграрного сектору;

- потребами сільськогосподарського виробництва в нових знаннях і технологіях, що забезпечують випуск конкурентоспроможності на світовому ринку сільськогосподарської продукції;

- необхідністю збереження й розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційного підприємництва в аграрній сфері;

- проблемою створення нових робочих місць на інноваційній основі на аграрному ринку.

Активізація інноваційної підприємницької діяльності в аграрній сфері передбачає здійснення державного регулювання. Це вимагає виважених довгострокових дій з боку держави із застосуванням законодавчого та інституціонального інструментарію, податкових, бюджетних і грошово-кредитних важелів регулювання аграрного ринку, спрямованих на реалізацію виробленої інноваційної стратегії розвитку аграрної сфери, формування якої відбувається на основі прогнозних стратегічних показників щодо розвитку аграрного ринку України. Сільське господарство потребує створення дієздатного й ефективного механізму державного регулювання інноваційної діяльності аграрного ринку, сприяння зростанню земельної ренти суб'єктів господарювання.

Законодавча база повинна забезпечити створення дієвого механізму інвестування технологічних та інших інноваційних змін, які б сприяли підвищенню якісних характеристик вітчизняного сільськогосподарського виробництва. Для цього необхідно розробити велику кількість правових та організаційно-еконо-

мічних заходів, спрямованих на цінове, податкове, амортизаційне, митно-тарифне стимулювання інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, знайти ефективні інструменти аграрної політики, боротьби з недобросовісною конкуренцією тощо. Все це повинно пришвидшити перехід вітчизняного сільськогосподарського виробництва на інноваційний шлях розвитку.

Інститут аграрного підприємництва ще не став економічно відповідальним, а надлишок економічної влади дає можливості для диктату умов формування відносин, які пов'язані з перерозподілом ренти на користь селянина-власника. Селяни-орендодавці зазнають впливу недосконалого економіко-правового середовища, що породжує відчуженість і демотиваційні умови аграрного розвитку. Інститут підприємництва через недосконалість правил і умов економічних взаємодій поки що не став взаємовигідним інститутом для його функціональних учасників, про що свідчать показники витрат виробництва, які безпосередньо залежать від ефективності процесу адаптації підприємництва до ринкових умов.

Зміна організаційно-правових форм підприємництва на користь агрохолдингів, зорієнтованих на переробку сільськогосподарської продукції та її забезпечення власною сировиною, утворення вертикально інтегрованих агропромислових структур, що мають високий рівень капіталізації й інвестиційної привабливості, дають змогу максимально використовувати такі переваги інтеграції, як консолідація фінансових потоків і концентрація ресурсів на ключових напрямках, використання комплексних передових технологій, формування безперервного продуктового ланцюга на всіх етапах діяльності, диверсифікація виробництва і підвищення ефективності використання власності та залученого капіталу і тим самим забезпечити високий рівень управління [4]. Основною метою державного управління аграрним ринком має стати формування потенціалу аграрного сектору економіки, достатнього для забезпечення суспільних соціально-економічних потреб. Це означає, що держава повинна прогнозувати розвиток усіх структурних складових потенціалу агропромислового виробництва, планувати та організовувати його формування, контролювати цей процес.

Інтегративним критичним параметром аграрної функції держави є аграрне середовище, яке за допомогою державних і ринкових механізмів має активно формуватися та постійно контролюватися. Саморегулювання аграрного

середовища на ринкових засадах відбудеться тоді, коли суб'єкти аграрного ринку будуть реалізовувати свої інтереси у правовому полі та забезпечувати виконання зобов'язань перед своїми працівниками і державою.

ВИСНОВКИ

Як доводить практика розвитку світового аграрного ринку, окремі країни, міжнародні співтовариства не вивчають загальні закони і принципи управління або свідомо їх ігнорують. Результатом цього є постійні суперечності розвитку аграрного ринку, які загострюються на фоні посилення негативного впливу на екологію, яка вже перестала самовідтворюватися і негативно впливає на якість сільськогосподарської продукції. Висновок учених про те, що агропромислова діяльність людини зменшує життєвий простір особистості, можна сприймати як вирок існуючій системі сільськогосподарського виробництва на базі ліберальної парадигми, яку в Україні намагаються нав'язати. Отже, розширене відтворення в агропромисловому виробництві потребує системної трансформації шляхів і методів розвитку аграрного ринку, здатних заздалегідь прогнозувати майбутні проблеми, створювати механізми запобігання їм та гідно захищати виробників.

Література:

1. Латинін М.А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки України [Електронний ресурс] / М.А. Латинін // Державне управління: теорія та практика. — 2005. — № 2. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-2/txts/golus/05/maseu.puf>
2. Калетнік Г.М. Інститути інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: регіональний аспект: монографія / Г.М. Калетнік, О.Г. Шпикуляк, Г.О. Пчелянська. — Вінниця: ТОВ "Фірма "Планера", 2012. — 324 с.
3. Віскузі В. Кіп. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика / [Пер. з англ. В. Кіп Віскузі, Джон М. Вернон, Джозеф Е. Гарингтон (мол.); наук. ред. пер. та авт. передм. О. Кілієвич. — К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. — 1048 с.
4. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наук. доп. / За заг. ред. акад. НААН П. Т. Саблука. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 342 с.
5. Коденська М.Ю. Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки / М.Ю. Ко-

денська, А.В. Єрємеєва // Економіка АПК. — 2013. — № 6. — С. 14—21.

6. Мартин А.Г. Регулювання ринку земель в Україні: монографія / А.Г. Мартин. — К.: Аграр Медіа Груп, 2011. — 252 с.

7. Осецький В.Л. Пріоритетні напрямки державного регулювання аграрного ринку / В.Л. Осецький, А.М. Прилуцький // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Економіка. — 2013. — Вип. 146. — С. 56—60.

8. Охріменко І.В. Аналіз аграрного ринку на основі модельних підходів / І.В. Охріменко // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 6. — С. 29—32.

References:

1. Latynin, M. A. (2005), "Theoretical contents to definition of mechanism of governmental regulation of development farming in the Ukrainian economy", *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, [Online], vol. 2, available at: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05/maseu.pdf> (Accessed 4 Feb 2017).
2. Kaletnik, H. M. Shpykuliak, O. H. and Pcheliants'ka, H. O. (2012), *Instytuty infrastruktury ta tsinoutvorennia u rozvytku ahrarnoho rynku: rehional'nyj aspekt: monohrafiia* [Institutes of infrastructure and pricing of agricultural market: regional aspect: monograph] TOV Firma Planera, Vinnytsia, Ukraine.
3. Kip, Viskuzi V. Vernon, D. M. and Harynton, Dzh. E. (2004), *Economichna teoriia reguluvannya ta antimonopolna politika* [The economic theory of regulation and competition policy], *Vydvo Solomii Pavlichko Osnovi*, Kyiv, Ukraine.
4. Sabluk, P. T. (2011), *Orhanizatsijno-ekonomichna modernizatsiia ahrarnoi sfery* [Organizational and economic modernization of the agricultural sector], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
5. Kodens'ka, M. Yu. and Yeriemieieva, A. V. (2013), "State support of agricultural sector", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 14—21.
6. Martyn, A. H. (2011), *Rehuliuвання rynku zemel' v Ukraini: monohrafiia* [Regulation of the land market in Ukraine: monograph], *Ahrar Media Hrup*, Kyiv, Ukraine.
7. Osets'kyj, V. L. and Pryluts'kyj, A. M. (2013), "Priority directions of state regulation of the agricultural market", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Ekonomika*, vol. 146, pp. 56—60.
8. Okhrimenko, I. V. (2011), "Analysis of the agricultural market-based modeling approaches", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 6, pp. 29—32. *Стаття надійшла до редакції 20.04.2017 р.*